

důvodů. Nehledě na to, jak a odkud se objevují nové způsoby, praktiky a metody vydávání prostředků, nezachová se z nich nic, co neobstojí před selektivním působením této normy účtyhodnosti. Míra, v níž vyhovují jejím kritériím, zároveň ukazuje na jejich způsobilost přetrvat v konkurenci s jinými podobnými způsoby a obyčeji. Za jinak stejných podmínek má podle tohoto zákona lepší šanci na přežití ten obyčej či způsob, který je výrazněji marnotratný. Zákon okázalého plýtvání nevysvětluje původ variací a změn, ale odpovídá za přetrvání těch forem, které jsou schopny se zachovat při jeho směrodatném vlivu. Jeho působení takto schopné a způsobilé formy konzervuje — není vlastním původcem toho, co se přijímá. Jeho funkcí je všechno prověřit, a potvrdit a upevnit to, co mu odpovídá.

7. ŠATY JAKO VÝRAZ PEKUNIÁRNÍ KULTURY

Pro ilustraci bude vhodné si nyní podrobněji ukázat, jak se uvedené ekonomické principy každodenně uplatňují v nějaké konkrétní sféře života. Pro tento účel není žádná jiná oblast spotřeby tak příhodná jako výdaje na oblečení. Přestože v oblékání nachází svůj výraz především pravidlo okázalého plýtvání, najdeme zde i příklady vlivu ostatních, spřízněných principů a kritérií majetkové reputace. I jiné metody, jimiž lidé vystavují na odiv své majetkové postavení, by našemu účelu dobře posloužily — i ony jsou v oblibě vždy a všude; ale výdaje na oblečení mají oproti většině z nich tu výhodu, že ošacení je vždycky na očích a bezprostředně všem pozorovatelům naznačuje, jak si stojíme po finanční stránce. Je také pravda, že na oblečení jsou přiznané výdaje na okázalost jasněji a bezprostředněji patrné a že se zde s nimi můžeme setkat snad univerzálněji než u jiných podob spotřeby. Každý bude klidně souhlasit se starou známou věcí, že u všech tříd jde větší část výdajů spojených s ošacením spíše na zajištění účtyhodného zevnějšku než na ochranu před nepřízní podnebí a počasí. Výdaje na oblečení se hodí pro náš účel i z toho důvodu, že snad v žádné jiné souvislosti nemáme tak intenzivní pocit ubohosti, jako když nesplňujeme požadavky, které společenský úzus vznáší ve věci ošacení. O šatech navíc ještě vyšší měrou než o většině jiných předmětů spotřeby platí, že lidé jsou ochotni hodně si odříci v příjemnostech nebo i základních potřebách života, jen aby si mohli dovolit to, co se pokládá za patřičný rozsah marnotratné spotřeby — takže není rozhodně nic neobvyklého, chodí-li lidé v nevlídném podnebí nedostatečně oděni, jen aby vypadali dobře oblečení. Na komerční hodnotě

jednotlivých součástí oblečení se pak ve všech moderních společnostech v mnohem větším stupni podílí jejich módnost a prestižnost než praktičnost. Potřeba šatů je potřeba navýsost „vyšší“, duchovní.

Tato duchovní potřeba šatů není výlučně a ani z podstatné části naivním sklonem k okázalému předvádění vyžadují. Zákon okázalého plýtvání působí na spotřebu související s odíváním, stejně jako na spotřebu jiných věcí, hlavně zprostředkovaně, tím, že utváří kritéria vkusu a patřičnosti. Ve většině případů je vědomým motivem člověka, který má na sobě nebo si kupuje okázale marnotratný úbor, potřeba přizpůsobit se zavedené praxi a chovat se podle všeobecně uznávané normy vkusu a účtyhodnosti. Nejde jenom o to, že člověk se musí řídit přijatými zásadami náležitosti v odívání, aby se vyhnul ponížení, jež přináší nevhodná pozornost a nepříznivé poznámky k jeho osobě, i když i tento motiv hraje důležitou roli; ale také o to, že požadavek nákladnosti je v našem navyklém způsobu uvažování o šatech a oblečení tak zakořeněný, že každý jiný než drahý úbor v nás vzbuzuje instinktivní odpor. Bez rozmýšlení a aniž bychom věc nějak rozebírali cítíme, že co je nenákladné, nemá žádnou hodnotu. „Laciné šaty dělají laciného člověka.“ Má se za to, že tvrzení „laciný a špatný“ platí o šatech ještě bezvýhradněji než o jiných podobách spotřeby. Na základě této maximy se nenákladná součást oblečení pokládá za podřadnou a horší jak z hlediska vkusu, tak z hlediska užitečnosti. Věci nám připadají krásné a užitečné jaksi úměrně své ceně. Až na několik nepočetných a bezvýznamných výjimek považujeme všichni drahé ručně dělané doplňky a součásti oblečení za daleko lepší — pěknější i užitečnější — než jejich méně nákladné nápodoby, ať už tyto nepůvodní věci imitují drahý originál sebedůmyslněji. Náš jemnocit přitom neurází to, že by toto „padělané“ zboží neobstálo stříhem či barevně nebo po nějaké jiné stránce vizuálního dojmu. Pohoršující věc může být tak věrnou imitací, že ji odhalí až velmi podrobné zkoumání; a přesto — jakmile je podvrh rozpo-

znán, estetická, jakož i komerční hodnota rapidně klesne. A co víc, můžeme také tvrdit — a nemusíme se příliš bát, že s námi někdo nebude souhlasit —, že estetická hodnota zjištěného podvrhu se snižuje v přímé úměře k tomu, oč je padělek lacinější než originál. Napodobenina ztrácí po estetické stránce, protože spadá do nižší cenové kategorie.

Ale funkce šatů jako svědectví o schopnosti utrácet se nevyčerpává prostou výpovědí o tom, že člověk, který je nosí, užívá vzácných statků v hojnější míře, než jaká je nezbytná pro tělesné pohodlí. Obyčejné okázalé plýtvání je účinné a uspokojující pouze do určité míry — je prima facie dobrým důkazem majetkové úspěšnosti, a proto také prima facie dobrým dokladem společenské významnosti. Ale šaty nabízejí nuancovanější a dalekosáhlejší možnosti než jen toto hrubé a přibližné svědectví z první ruky, které vypovídá pouze o marnotratné spotřebě. Je-li vedle schopnosti člověka po své vůli a nehospodárně konzumovat možno zároveň předvést, že si není nucen vydělávat na živobytí, potom společenská vážnost osoby v takovém ustrojení značně vzrůstá. Jestliže tedy mají naše šaty dobře sloužit svému účelu, musí být nejenom nákladné, ale měly by také všem pozorovatelům jasně sdělovat, že člověk v nich oblečený se nezabývá žádnou produktivní činností. V evolučním procesu, jímž byl náš systém odívání doveden k dnešnímu, obdivuhodně dokonalému přizpůsobení svému účelu, se této doplňkové, podpůrné rovině důkazu dostalo náležité pozornosti. Z podrobnějšího prozkoumání toho, co v obecných představách platí za elegantní oblečení, vyplývá, že jde o oblečení vymyšlené a provedené tak, aby v každém ohledu vyvolávalo dojem, že člověk, který je má na sobě, není zvyklý vyvíjet užitečné úsilí. Rozumí se samo sebou, že za elegantní nebo alespoň slušný nelze pokládat žádný oděv, který nese známky manuální práce — na kterém je vidět špína nebo obnošenost. Příjemný účinek upraveného a neposkvřněného obleku je dán hlavně, ne-li výhradně, tím, že prozrazuje zahálku — osvobození od nutnosti osobního kontaktu s výrobními procesy všeho

druhu. Podstatná část půvabu, který halí botky z lakované kůže, bělostné prádlo, lesklý cylinder a vycházkovou hůl, jež tak významně přidávají k přirozené důstojnosti gentlemana, pochází z toho, že živě promlouvají o nemožnosti podezírat muže takto oděného, že by mohl mít účast na nějaké bezprostředně užitečné činnosti. Elegantní šaty slouží svému účelu nejenom svou nákladností, ale i jako odznak zahálky. Prozrazují nejen to, že člověk, který je nosí, si může dovolit nákladnou spotřebu, ale také, že spotřebovává, aniž by produkoval.

Ještě dále než pánské oblečení zacházejí v dokládání abstinence od produktivní činnosti šaty žen. Obecné tvrzení, že elegantní dámské klobouky znemožňují práci ještě více než pánský cylinder, není třeba podepírat žádnými argumenty. Dámský střevíc stvrzuje své svědectví o vynucené nečinnosti v podobě vysokého lesku navíc také tzv. francouzským podpadkem, který je tak vysoký, že v podstatě vylučuje jakoukoli, třeba i nejjednodušší a nejnütnější fyzickou práci. Totéž v ještě větší míře platí o sukni a ostatních součástech ženského ošacení. Rozhodující důvod naší vytrvalé oddanosti sukni je tento: Sukně je drahá, na každém kroku překáží v pohybu a diskvalifikuje z veškerého užitečného snažení. Podobně bychom se mohli vyjádřit i o ženském zvyku nosit nadmíru dlouhé vlasy.

Ale dámské ustrojení předčí úbor moderního muže i po jiné stránce než pouze měrou demonstrace nečinnosti. Přichází navíc se svérázným a velmi charakteristickým znakem, něčím řádově odlišným od všeho, co obvykle praktikují muži. Jde o vymyšlenosti toho druhu, jako je například korzet. Z hlediska ekonomické teorie je korzet v podstatě nástrojem mrzačení, které je trpěno za účelem snížení životaschopnosti dotyčné a jejího trvalého a zjevného zneschopnění pro vykonávání jakékoli práce. Korzet ve skutečnosti ženský půvab oslabuje, avšak ztráty v této oblasti kompenzují zisky v oblasti prestiže, které pocházejí z očividně vyšší nákladnosti a tělesné neduživosti. S jistou licencí lze uvést, že ženskost dámského odění se

v podstatě skládá z působivých překážek užitečného úsilí, jež představují typicky ženské oděvy. O tomto rozdílu mezi mužskými a ženskými úbory zde mluvíme prostě jen jako o charakteristickém znaku. Záhy se budeme věnovat jeho příčinám.

Jako hlavní a dominantní norma oblékání zde tedy působí obecný princip okázalého plýtvání. Podpůrnou normou, která logicky vyplývá z oné první, je pak zásada okázalé zahálky. Ta se projevuje ve fazónách jistých vymyšleností, jež mají doložit, že osoba v nich ustrojená se nevěnuje a — pokud to jde jednoduše předvést — ani nemůže věnovat produktivní práci. Kromě těchto dvou principů zde máme ještě princip třetí, o nic miň zavazující, na který přijde každý, kdo se nad celou věcí jenom trochu zamyslí. Nestačí, jsou-li šaty pouze okázale nákladné a nepohodlné; zároveň musí jít s dobou. Zatím nikdo nenabídl uspokojivé vysvětlení střídání mód. Imperativní požadavek oblékat se podle nejnovější módy a také skutečnost, že móda se od sezóny k sezóně neustále mění, jsou dostatečně známy každému, avšak teorie tohoto ustavičného toku a proměňování ještě rozpracována nebyla. Můžeme samozřejmě zcela logicky a pravdivě tvrdit, že tento princip novosti je prostě dalším nutným důsledkem zákona okázalého plýtvání. Samosebou, když je každému oděvu dovoleno sloužit pouze po jedno krátké období a nic z minulé sezóny se nepřenáší do sezóny stávající a dále se v ní nevyužívá, marnotratné výdaje se významně zvyšují. Toto vysvětlení je do jisté míry dobré, je však pouze negativní. Vlastně nás neopravňuje k žádnému jinému závěru, než že pokud jde o oblékání, norma okázalého plýtvání usměrňuje a ovlivňuje všechno, takže každá změna módy musí vyhovět požadavku marnotratnosti. Tím se ale neodpovídá na otázku, proč vlastně vůbec k nějaké změně panujícího stylu dochází a proč bývá akceptována, a také tím není vysvětleno, proč je tak nezbytně nutné přizpůsobit se v určité době určitému módnímu stylu.

Kreativní princip, který by mohl sloužit jako motiv inovativeness a novátorství ve způsobu oblékání, musíme hledat hluboko v historii — v prapůvodním mimoekonomickém motivu, který stál u počátků šatů, totiž v potřebě zdobit se. Aniž bychom se poušteli do podrobné diskuse o tom, jak a proč se tento motiv uplatňuje pod usměrňujícím vlivem zákona nákladnosti, můžeme povšechně říci, že každá další inovace ve způsobu oblékání je výsledkem snahy o dosažení takové formy okázalosti, která bude našemu smyslu pro formu a barvu nebo pro působivost příjemnější než ta, již nahrazuje. Měníci se módní směry jsou výrazem neúnavného hledání něčeho, co by více uspokojovalo naše estetické citění, ale protože každá inovace je vystavena selektivnímu tlaku normy okázalého plýtvání, inovace se musí pohybovat v poněkud omezených hranicích. Novinka musí být nejen pěknější nebo — což je snad častější případ — méně nepřístojná než věc, na jejíž místo přichází; musí také odpovídat uznávanému kritériu nákladnosti.

Na první pohled by se mohlo zdát, že výsledky tohoto neutuchajícího úsilí o dosažení krásy v oblékání by se měly postupně víc a víc přibližovat umělecké dokonalosti. Přirozeně bychom očekávali, že v módě se zřetelně projeví určitý trend k jednomu nebo více typům šatů, které se budou dokonale hodit na lidskou postavu, a dokonce bychom mohli mít pocit, že dnes, po všech těch důmyslných vynálezech a snahách, jež byly za tu spoustu let věnovány ošacení, je celkem oprávněná naděje, že móda snad již dospěla k relativní dokonalosti a stálosti, od nichž již není daleko k trvale udržitelnému uměleckému ideálu. Tak to ale není. Ve skutečnosti by bylo velmi riskantní tvrdit, že dnešní styl je ze své podstaty slušivější než styly, které panovaly před deseti, dvaceti, padesáti nebo sto lety. Názor, že úbory, jež byly v módě před dvěma tisíci lety, jsou slušivější než ty nejpromyšlenější a nejpropracovanější kreace dneška, oproti tomu nevyvolává žádné námitky.

Posud nabídnuté vysvětlení jevu módy tedy není dostatečné a my musíme hledat dál. Je dobře známo, že v některých částech světa se ujal určité relativně trvalé a neměnné kroje. Můžeme se s nimi setkat například v Japonsku, Číně a jiných zemích Orientu; dále se vyskytovaly u Řeků, Římanů a dalších východních národů starověku a v pozdějších dobách také u rolníků v bezmála všech evropských zemích. Ve většině případů pokládají kompetentní kritikové tyto národní či lidové kroje za slušivější, příhodnější a bližší estetické normě než proměnlivé módy v moderních civilizovaných společnostech. Navíc nejsou, alespoň ve své většině, tak okázale marnotratné, což znamená, že lze u nich snáze najít prvky, které slouží jiným účelům než předvádění nákladnosti.

Výskyt těchto poměrně neměnných krojů je zpravidla dosti přísně a úzce lokalizovaný, a postupujeme-li od místa k místu, kroje se pozvolna začínají jeden od druhého lišit. V každém případě je vytvořily národy nebo skupiny chudší než my, a co je obzvláště důležité, patřící do zemí, krajů a časů, v nichž je buď celá populace, nebo alespoň skupina, již daný kraj náleží, relativně homogenní, ustálená a nemobilní. To znamená, že kroje, které jsou schopny obstát ve zkoušce času, vznikají v podmínkách, v nichž se norma okázalého plýtvání neprosazuje tak imperativně jako ve velkých městech moderní civilizované společnosti, jejichž mobilní bohaté obyvatelstvo dnes udává krok v otázkách módy. Země a skupiny, které si takto vytvořily ustálené umělecky pojaté kroje, se nacházely v takové situaci, že majetkové soupeření v nich probíhalo více v podobě soutěže v okázalé zahálce než prostřednictvím okázalé spotřeby statků. Obecně tedy bude platit, že móda je nejvíce proměnlivá a nejméně slušivá v těch společnostech, kde se nejkategoričtěji prosazuje princip okázalého plýtvání, jako je tomu i u nás. To vše ukazuje na antagonismus mezi nákladností a estetickou hodnotou oděvu. Normu okázalého plýtvání nelze v praxi sloučit s požadavkem, aby byly šaty pěkné a slušivé. A tento antagonismus

vysvětluje to, co nám nebyla s to objasnit ani zásada nákladnosti, ani touha po dosažení estetické dokonalosti — neustálé, netrpělivé proměňování módy.

Kritérium úctyhodnosti ukládá, aby na šatech byly znát marnotratné výdaje. Jenomže plýtvání a marnotratnost se nezamlouvá přirozenému citění a vkusu. Již jsme poukázali na psychologickou zákonitost, podle které nesou všichni lidé — a ženy snad v ještě větší míře než muži — zbytečnost a bezúčelnost snažení i vydání stejně nelibě jako příroda prázdnotu. Princip okázalého plýtvání však oči vidné zbytečné výdaje vyžaduje, takže šaty jsou díky výsledné okázalé nákladnosti ve skutečnosti ošklivé. Proto je na všech jejich inovacích a na každém přidaném nebo změněném detailu patrná snaha vyhnout se případnému odsudku tím, že se vykáže nějaký údajný účel, který však v důsledku požadavku okázalé marnotratnosti nemůže být ničím jiným než pouhou, dosti průhlednou zástěrkou. Od simulace jistého užitečného účelu móda neupouští dokonce ani ve svých nejmělejších vzletech. Udávaná užitečnost módních detailů je ale vždycky tak jasnou fikcí a jejich skutečná bezúčelnost je tak nasnadě, že tyto výstřelky záhy nemůžeme snést a utíkáme k opět novému stylu. Ale i nový styl musí vyhovět požadavku úctyhodného plýtvání a jeho bezúčelnost začne být záhy stejně ohavná jako jalovost stylu předcházejícího. Zákon plýtvání nám umožňuje jediné řešení: hledat úlevu v nějaké nové kreaci, která bude stejně nesmyslná a stejně přechodná. Tím je dána neodmyslitelná ošklivost a ustavičné proměny módního oblečení.

Vysvětlili jsme tedy, proč se střídají módy, a nyní bychom měli správnost tohoto vysvětlení prověřit na faktech každodenního života. K nim patří například ona známá věc, že styl módní v daném okamžiku je u lidí ve všeobecné oblibě. Někaký styl přijde do módy, vládne po jednu sezónu, a přinejmenším dokud představuje něco nového, je pro většinu lidí atraktivní. Má se za to, že panující móda je krásná. Jedním důvodem je úleva, již nový směr přiná-

ší tím, že je jiný než móda před ním; druhým jeho prestižností. Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, náš vkus je do jisté míry utvářen zásadou úctyhodnosti a prestižnosti. Pod jejím vlivem se věc pokládá za slušivou a patřičnou, dokud se její novost neobnosí a dokud se dokladem úctyhodnosti nestane nějaká nová a neotřelá kreace sloužící téměř obecnému účelu. O tom, že údajná krása či „nádhra“ stylů módních v té které době je přechodná a falešná, svědčí skutečnost, že žádný z té spousty po sobě jdoucích módních stylů neobstojí ve zkoušce času. To nejlepší z naší módy nám už po pěti, šesti letech připadá podivné a nepřirozené, ne-li přímo nehezké. Náš prchavý příklon k tomu, co náhodou právě představuje nejnovější módu, se opírá o jiné než estetické důvody a trvá jen tak dlouho, dokud se naše poměrně ustálené estetické citění nevzpamatuje a tuto nejnovější nechutnost neodmítne.

Doba potřebná k tomu, aby se probudila estetická nechuť, je kratší nebo delší — její délka je nepřímou úměrnou stupni faktické ošklivosti daného stylu. Na základě této souvislosti mezi ošklivostí a nestálostí módy můžeme tvrdit, že čím rychleji se směry střídají a navzájem nahrazují, tím méně se líbí zdravému vkusu. Lze tedy předpokládat, že čím bude společnost — zejména ve svých majetných vrstvách — bohatší a mobilnější, čím rozvinutější bude sféra vztahů jejich příslušníků, a čím přísněji se tedy bude ve způsobu oblékání uplatňovat zákon okázalého plýtvání, tím více budou kritéria majetkové úctyhodnosti potlačovat smysl pro krásu, módy se budou rychleji střídát a měnit a jejich různé kreace budou o to grotesknější a nesnesitelnější.

Z naší teorie oblékání zbývá prodiskutovat ještě přinejmenším jednu věc. Většina z toho, co zde bylo řečeno, se týká šatů pro muže i ženy, i když v moderní době lze téměř ve všech jednotlivých bodech zaznamenat užší souvislost s dámským ošacením. V jedné věci se ale ženské šaty od mužských odlišují zásadně. U dámských šatů se oči vidně klade větší důraz na takové znaky, které doklá-

dají buď svobodu od veškeré hrubě produktivní činnosti, nebo neschopnost takovou činnost vykonávat. Tento příznačný rys ženských úborů je zajímavý nejenom jako doplněk k teorii oblékání, ale také jako potvrzení toho, co jsme řekli o ekonomickém postavení žen v minulosti i v přítomnosti.

Když jsme se v kapitolách věnovaných mimo jiné i zástupně zahálce a spotřebě zabývali statusem ženy, viděli jsme, že s postupem ekonomického vývoje se úkolem ženy stalo zástupně konzumovat ve prospěch pána domu — a šaty žen jsou vymyšleny a navrhovány právě vzhledem k tomuto účelu. Jelikož zjevně produktivní práce je pro úctyhodnou ženu něčím velmi ponižujícím a vůbec se s ní nesrovnává, je třeba si dát záležet, aby její ošacení na první pohled vyjadřovalo skutečnost (často pouze fiktivní), že žena nevykonává a ani nemůže vykonávat žádnou užitečnou práci. Dobrý tón od ženy požaduje, aby se užitečnému snažení vyhýbala důsledněji než muž ze stejné společenské vrstvy a aby také více než on stavěla na odiv zahálku. Představa, že by nějaká žena z dobrých kruhů byla nucena vydělávat si práci na živobytí, nám drásá nervy. To není „sféra ženy“. Její místo je v domácnosti, kterou by měla „zkrášlovat“, přičemž ona sama by měla být tou „nejkrásnější ozdobou“. O pánu domu se jako o ozdobě většinou nemluví. Tato charakteristika ve spojení s faktem, že zásady patričnosti ženám přikazují více se věnovat předvádění nákladných šatů a ostatního příslušenství, je jen dalším potvrzením naší dosavadní argumentace. V duchu své patriarchální minulosti klade náš společenský systém ženě za úkol především podávat svědectví o dobré majetkové situaci domácnosti. V souladu s moderním, civilizovaným způsobem života má o dobré jméno domácnosti pečovat zejména žena a sférou její působnosti jsou úctyhodné výdaje a okázalá zahálka coby dva prvořadě prostředky k získání a udržování dobré pověsti. V ideálním případě, který se může realizovat v životě vyšších ma-

jetkových vrstev, by mělo být okázalé plýtvání majetkem a úsilím jedinou ekonomickou funkcí ženy.

Na tom stupni ekonomického vývoje, kdy byly ženy ještě v plném slova smyslu majetkem mužů, byla zástupná zahálka a spotřeba součástí služeb, které se od nich požadovaly. Jelikož žena tehdy nebyla svou vlastní paní, její viditelné výdaje a zahálka se připočítávaly spíše k dobru a ke cti jejího pána. Čím nákladnější a zjevně neproduktivnější byly ženy v daném domě, tím úctyhodněji a efektivněji napomáhaly prestiži domácnosti a muže v jejím čele. A to platilo do té míry, že se po ženách chtělo nejenom to, aby byly živoucími doklady života v zahálce, ale také, aby se zbavovaly schopnosti jakékoli užitečné aktivity.

Právě v tomto bodě zaostává mužský úbor za úbořem pro ženy, což má dobrý důvod. Okázalé plýtvání a okázalá zahálka jsou úctyhodné, protože vypovídají o dobré majetkové situaci; dobrá majetková situace dodává prestiž a úctu, protože v konečném důsledku ukazuje na úspěšnost a sílu. Důkazy marnotratnosti a zahálky, které muž předkládá sám za sebe, proto logicky nemohou nabývat takové podoby nebo dosahovat takové intenzity, v nichž by byly vyjádřením fyzické neschopnosti nebo nápadného nepohodlí. V takovém případě by celá exhibice působila dojmem nikoli síly, ale slabosti; demonstrovala by tedy něco přesně opačného, než je jejím účelem. Všude tam, kde marnotratné výdaje a předvádění absence užitečného snažení ve většině svých projevů dosahují té míry, v níž již jasně ukazují na nepohodlí nebo dobrovolně přivozenou fyzickou neschopnost, lze tedy přímo usoudit, že daná osoba tuto marnotratnost nepředvádí a toto fyzické oslabení nepodstupuje kvůli zvýšení vlastní prestiže, ale pro něko-ho jiného, vzhledem k němuž stojí ve vztahu ekonomické závislosti, tedy vztahu, který se v ekonomické teorii musí konec konců zredukovat na vztah nevolnického područí.

Aplikujme toto zobecnění na dámské šaty a postavme celou věc konkrétněji: Vysoké podpadky, sukně, nepraktické klobouky, korzet a celková, pro veškerá odění žen

v civilizovaných společnostech tak příznačná lhostejnost k pohodlí osoby, která je má nosit — to všechno nasvědčuje tomu, že i v moderním civilizovaném způsobu života žena teoreticky nepřestává být ekonomicky závislou na muži a že je — snad ve vysoce idealizovaném smyslu — i nadále jeho majetkem. Jednoduchým důvodem všeho toho okázalého zahálení a odívání žen je to, že jsou služebnicemi, na které byl v rámci diferenciací ekonomických funkcí převeden úkol podávat svědectví o platební a kupní schopnosti jejich pána.

V tomto ohledu se ženskému ošacení nápadně podobá ustrojení služebnictva, zvláště toho olivrejovaného. V obou případech jde o velmi promyšlený spektakl zbytečné nákladnosti a v obou lze také pozorovat, že se naprosto nedbá o fyzické pohodlí lidí, kteří mají takové úbory nosit. V rafinovaném důrazu na nečinnost, ne-li přímo na fyzickou slabost, však šaty pro ženy livreje předčí. A tak tomu být musí, protože teoreticky, podle ideálního schématu peněžní kultury, je paní domu první ze služebných.

Vedle služebných, kteří jsou takto běžně označováni, existuje přinejmenším ještě jedna další skupina lidí oblékajících háv, jenž nese jak prvky typické pro služebnictvo, tak ty, které dohromady skládají ženskost dámských šatů. Touto skupinou jsou kněžičky. Na kněžském rouchu jsou akcentovány všechny znaky svědčící o služebném postavení a zástupném životě. Více než pro všední kněžský hábit jsou zdobnost, podivnost a nepohodlnost — která se zdá být až k nevydržení — příznačné pro obřadní ornáty, jejichž jméno je zcela příhodné. Od kněze se zároveň očekává, že se zdrží jakékoli praktické činnosti a na očích veřejnosti bude projevovat bezvýrazný, ponurý klid — něco na způsob kamenné tváře zkušeného sluhy. Dalším příspěvkem k témuž efektu je kněžův bezvousý obličej. Tato podobnost kněžů a sluhů ve vystupování a odění je dána podobností jejich ekonomických funkcí. Z pohledu ekonomické teorie je kněz osobním sluhou boha, jehož livrej nosí. Jeho livrej je neobyčejně nákladná, neboť má podávat

patřičnou zprávu o důstojnosti nejvyššího pána, a přitom je vymyšlena tak, aby bylo jasné, že nosit ji nijak nepřispívá fyzickému pohodlí, neboť jde o položku zástupné spotřeby a prestiž povstávající z jejího užívání nenáleží sluhovi, nýbrž nepřítomnému pánu.

Hranice mezi oblečením žen, kněžů a sluhů na jedné straně a oblečením mužů na straně druhé se v praxi někdy důsledně nedodržuje, ale snad nikdo nebude popírat, že v obecných představách je vždy více či méně jasně přítomna. Vyskytují se samozřejmě i laikové v neslužebném postavení — a není jich málo —, kteří ve slepé touze po bezvadném úctyhodném úboru zacházejí za onu pomyslnou čáru mezi mužskými a ženskými šaty až tak daleko, že na sebe berou ústroj, jehož účelem zjevně není nic jiného než přinášet muka, ale v takových případech vidí každý rozumný člověk úchytku od normálu. Obvykle potom říkáme, že takový oblek je „zženštilý“, a někdy také zaslechneme poznámku, že ten či onen dokonale oblečený gentleman je vyšňořený jako lokaj.

Zevrubnější prozkoumání si zasluhují jisté zdánlivě nesrovnalosti v naší teorii oblékání, zvláště ty, které vyznačují víceméně zjevné trendy nedávného vývoje způsobu oblékání. Móda korzetů představuje jakoby výjimku z pravidla, které jsme zde právě jí ilustrovali. Při bližším pohledu však vyjde najevo, že tato zdánlivá výjimka je ve skutečnosti potvrzením pravidla, že módnost určitého prvku či součásti oblečení je dána tím, jak jsou užitečné ve výpovědi o majetkovém postavení. Jak je známo, v průmyslově vyspělejších společnostech se korzet používá pouze v určitých poměrně přesně vymezených společenských vrstvách. Ženy z chudších tříd, zejména venkovanky, korzet zpravidla nenosí a dopřávají si ho pouze jako sváteční luxus. Příslušnice těchto tříd totiž musí tvrdě pracovat a nebylo by jim moc platné snažit se předstírat zahálku každodenním mučivým stahováním. Svátečně však tento vynález užívají, aby napodobily to, co se sluší a patří ve vyšších třídách. Když jsme postupovali z této nízké úrov-

ně vzhůru, korzet tam byl ještě v minulé či předminulé generaci pro všechny bezúhonné ženy, včetně těch nejbohatších a nejúctyhodnějších, něčím v podstatě nepostradatelným. Toto pravidlo platilo do té doby, dokud ještě neexistovali lidé dostatečně bohatí na to, aby byli povzneseni nad jakékoli podezírání z manuální práce, a dokud těchto lidí nebylo tolik, že mohli vytvořit soběstačnou, oddělenou třídu, která umožnila, aby se v ní ujala — a byla v ní obecně schvalována — zvláštní pravidla chování. Dnes ale už existuje sdostatek velká zahálčivá třída mající takové bohatství, že všechny případné snahy o nactiutrání z důvodu údajné nutnosti fyzicky pracovat jsou jen jalové a neškodné a zcela se míjejí účinkem. V této třídě proto korzet velkou měrou vyšel z užívání.

Výjimky z tohoto pravidla charakterizujícího pouštění od korzetů jsou opět spíše zdánlivé než skutečné. Jsou jimi bohaté třídy v zemích s méně rozvinutou průmyslovou strukturou, které mají blíže ke starému, kvaziindustriálnímu typu společnosti, a novější přírůstky k bohatým vrstvám ve vyspělejších průmyslových společnostech. Tato druhá skupina neměla zatím dost času, aby se mohla oprostít od plebejských kritérií vkusu a úctyhodnosti, která si přinesla ze své dřívější, nižší úrovně. Korzet tak nezdědka přežívá například u vyšších společenských vrstev těch amerických měst, která nedávno zaznamenala prudký vývoj a rapidně zbohatla. Mohli bychom říci, že korzet přetrvává především po období snobství (to bychom ale museli tohoto slova užívat jako odborného termínu, bez jakýchkoli pejorativních implikací), tj. po období nejistoty a přechodu z nižšího stupně pekuniární kultury na vyšší. To znamená, že ve všech zemích, které korzet zdědily, se tento bude používat všude tam, kde bude — a tak dlouho, dokud bude — sloužit svému účelu jakožto svědectví o úctyhodné zahálce a vypovídat o fyzické neschopnosti osoby v něm sešněrované. Stejně pravidlo se samozřejmě vztahuje i na ostatní způsoby mrzačení těla a vynálezy, jež mají očividně snižovat schopnost výkonu člověka.

Podobně by tomu mělo být také s jinými předměty okázalé spotřeby, a vskutku se zdá, že něco na ten způsob do jisté míry platí i o některých jiných součástech šatů, zvláště znamenají-li výrazné nepohodlí pro toho, kdo je nosí, nebo působí-li takovým dojmem. V posledních sto letech je možno — zejména ve vývoji mužského oblékání — pozorovat ústup od navyklých způsobů výdajů a od užívání nepohodlných symbolů zahálky, které sice kdysi mohly dobře sloužit svému účelu, ale dnes již u vyšších tříd nemají onu důležitost a začínají být nadbytečné. Mezi takové zastaralé symboly patří například napudrované paruky, zlaté prýmky nebo hladce oholená tvář. Bezvousý obličej se sice poslední dobou začal v uhlazené společnosti opět trochu více objevovat, půjde však nejspíše o krátkodobé, ukvapené napodobování vizáže vyžadované od osobních sluhů, o němž se lze právem domnívat, že se vydá cestou napudrovaných paruk našich dědů.

Na místo těchto znaků a také řady dalších, které se jim podobají výrazností, díky níž nenechávají nikoho na pochybách o praktické nečinnosti osob, jež se jimi honosí, nastupují jiné, jemnější metody k vyjádření téhož — metody, které nejsou zkušeným očím z onoho úzkého, vybraného kruhu, o jehož dobré mínění jde především, o nic méně čitelné. Starší, hrubší způsoby sebepropagace se udržely tak dlouho, dokud se součástí veřejnosti, na niž musel člověk zapůsobit, nestala i relativně velká skupina kultivovaných lidí schopných rozpoznat jemné odchylky v dokladech zámožnosti a zahálky. Jakmile se tato bohatá třída, jejíž příslušníci neměli nic na práci a při svém zahálení se mohli cvíčit v interpretaci subtilnějších známek bohatství, rozvinula do dostatečně velkých rozměrů, začaly se metody demonstrace bohatství tříbit a uhlazovat. „Křiklavé“ šaty se lidem s dobrým vkusem znelíbily, protože prozrazovaly nemístnou touhu oslovit a získat si hrubý vkus plebejců. Člověku s dobrým vychováním záleží pouze na tom, jak ho hodnotí členové jeho vlastní vysoké třídy — jen názor lidí kultivovaných má proň význam.

Bohatá zahálčivá třída se zkrátka natolik rozrostla a styky zahálčivých gentlemanů a dam s příslušníky vlastní vrstvy se natolik rozšířily, že vzniklo lidské prostředí soběstačné v otázkách úctyhodnosti a prestiže. Proto se objevuje tendence vylučovat nižší úrovně populace ze systému hodnocení a neuvažovat o nich dokonce ani jako o přihlížejících, o jejichž aplaus či pokoření stojí za to usilovat. Důsledkem je pročišťování metod, používání rafinovanějších prostředků a oduševňování symbolického systému v oblékání. A protože tato horní zahálčivá třída udává krok a směr ve všech otázkách patřičnosti, i pro zbytek společnosti je důsledkem postupné zušlechťování způsobu oblékání. Jak narůstá bohatství společnosti a rozvíjí se její kultura, vystavuje se majetnost na odívání pomocí prostředků, které od diváka vyžadují stále jemnější rozlišování. Toto jemnější rozlišování mezi prostředky sebepropagace je jistě velmi důležitou součástí vyšší pekuniární kultury.

8. OSVOBOZENÍ OD PRODUKTIVNÍ ČINNOSTI A KONZERVATISMUS

Život člověka ve společnosti je stejně jako život jiných druhů zápasem o existenci, tudíž procesem selektivní adaptace. Evoluce společenské struktury je procesem přírodního výběru institucí. Za dřívějším i současným vývojem společenských institucí a lidské povahy je možno zhruba a všeobecně vidět přírodní výběr nejvhodnějších myšlenkových návyků a proces vynuceného přizpůsobování lidských jedinců jejich prostředí, které se mění postupně s rozvojem společnosti a měnicími se institucemi. Instituce nejsou pouze výsledkem selekce a adaptace, které utvářejí převládající nebo dominující typy postojů a sklonů; představují zároveň zvláštní způsoby života a vztahů mezi lidmi, a jsou tedy samy účinnými faktory selekce. Změna institucí vede k další selekci jedinců obdařených nejvhodnější povahou a k dalšímu přizpůsobování individuálních povah a návyků prostředí měnícímu se v důsledku vzniku nových institucí.

Síly, které určují vývoj lidského života a společenské struktury, lze nepochybně v konečném důsledku zredukovat na živé tkáně a materiální prostředí. Našemu bezprostřednímu účelu ale nejlépe poslouží, vyjádříme-li je z hlediska zčásti lidského, zčásti ne-lidského prostředí a lidského subjektu s víceméně pevně danou fyzickou a duševní konstitucí. Tento lidský subjekt je v úhrnu a v průměru více či méně proměnlivý, bezpochyby zejména v závislosti na pravidle selektivní konzervace příhodných změn. Selektce příhodných změn je do velké míry nejspíše selektivní konzervací etnických typů. V životě každé společnosti, jejíž populaci tvoří směsice několika etnických složek, získává v určitém okamžiku její historie roz-